Matematika jako průprava k dialektickému poznání dobra: Oprava tradičního překladatelského omylu

**MATHEMATICS AS A MEANS OF TURNING
THE MIND TO THE DIALECTICAL STUDY OF
THE GOOD
RECTIFICATION OF A TRADITIONAL
TRANSLATION ERROR**

IVAN CHVATÍK

Centrum pro teoretická studia,
společné pracoviště UK a AVČR
Archiv Jana Patočky při FLÚ
Jilská 1
110 00 Praha 1
chvatik@cts.cuni.cz

ABSTRAKT

Using the backdrop of the analysis of Plato's metaphor of the Divided Line, the author wants to show the unsustainability of the traditional translation of the sentence in Plato's *Republic* at 533c/d. At the transition from the third to the fourth part of the Line, i. e. from the deductive (mathematical) *dianoia* to the dialectical *noesis*, the author argues, that it is not appropriate to *destroy* the hypotheses used in the deduction, but rather it is necessary to *take them up again* and, in the dialectical research, to establish which one of them might stand and would be able to serve in the third part of the Line as an axiom and which, on the contrary, might have to be destroyed as unusable.

Ve vzpomínce na Aleše Havlíčka, s nímž jsme nad touto problematikou strávili nejednu plodnou noc.

— Ve svém článku o dvojím druhu apriorního poznání, sepsaném v rámci transdisciplinárního semináře CTS, jehož tématem byl problém matematizace ve vědách,¹ jsem se pokusil předvést, jak matematika přišla ke svému jménu a co toto jméno vlastně původně pojmenovává. Své zkoumání jsem zaměřil na rozdíl mezi tím, co jako *mathéma* vystupuje v „hodině geometrie“ v Platónově dialogu *Menón*, a tím, co by se v tomto dialogu sice probírat mělo, ale k čemu se Sókratés kvůli Menónově netrpělivosti a naivitě vůbec nedostane. Tímto druhým jsou, jak známo, *ta megista mathémata*, tzv. kardinální ctnosti, resp. *to megiston mathéma*, idea dobra. Tento nejvyšší

předmět lidského poznání je hlavním tématem Sókratovy řeči v dialogu *Ústava* (505a).

Stejnou měrou jako rozdíl těchto dvou předmětů, ba ještě více, mne zajímalo to, co mají tyto předměty společného, proč se obojí nazývá *mathéma*. Ukázalo se, že je to tím, že ani jedno (opravdové pochopení matematických nálezů), ani druhé (opravdové nahlédnutí dobra a ztotožnění se s ním v jednání) není něco, co by bylo možno vyučovat (*didaskein*) jako poznatek, který lze mechanicky předávat, nýbrž k obojímu lze sice pomocí příslušné výchovy (*paideia*) přivádět, ale ten hlavní krok – pochopit, dovtípit se, nahlédnout (*manthanein*), o co v tom kterém případě jde – musí každý provést sám za sebe. Když o tom Sókratés

1 Kůrka, Matoušek, Velický 2011, s. 195–210.

mluví žertovně-mytickým způsobem, nazývá tento výkon *anamnēsis*: duše se rozpomíná na to, co viděla před svým vstupem do těla, když jezdila v průvodu bohů po obloze koldokol hranic světa hmotného a měla příležitost pozorovat na odvrácené straně svět idejí (*Meno* 246 n., *Phaedr.* 245 n.). Když o tom promlouvá co nejvážněji, jako je tomu právě v *Ústavě*, neobejde se sice bez různých podobenství, ale naznačuje, že to, na co se duše v anamnézi jen nejasně rozpomíná – tedy to, „za čím každá duše spěje a proč všechno koná, [... ačkoli jen] tuší, že to jest něco velikého, ale nezná jistoty a nemůže dostatečně postihnouti podstaty toho“ (*Resp.* 505e)² –, je možno poněkud jasněji spatřit „dialektickým věděním v oboru jsoucna a pomyslna“ (*Resp.* 511c).

Nejvhodnější průpravou pro dialektické přibližování se k vrcholnému porozumění ideji dobra jsou podle Platónova Sókrata měřictví a počty (*geometria te kai logismos*). Ty jsou totiž tím, co „nutí duši obracet se k onomu místu, na kterém jest nejblaženější ze jsoucna, jež má duše vším způsobem spatřiti“ (*Resp.* 526e), a to proto, že tato nauka, matematika, „má předmětem věčné jsoucno, a ne to, co časem vzniká a zaniká“ (*Resp.* 527b). Je to „činitel vedoucí duši k pravdě a způsobující filosofické myšlení“ (tamt.).

Jakým způsobem to však matematika dělá, jak přivádí duši k dialektice?

Aby to předvedl, přichází Sókrates se svým známým podobenstvím o úsečce. Jednu část úsečky, říkejme jí nižší, představuje universum věcí, které lze vnímat smysly, vyšší část zastupuje věci inteligibilní, věci, o kterých lze pouze přemýšlet, které můžeme vidět jedině zrakem své mysli. O předmětech oné první oblasti, které jsou rozmazané a ponořené v temnotě, můžeme mít jen domněnky a smýšlenky. Abychom získali vědění, musíme zapojit rozum a překročit do oblasti předmětů inteligibilních. Jedině tam se dostáváme do styku s něčím opravdu jasným a zřetelným.

Přechod k výuce matematiky je zprvu uveden jakýmsi pragmatickým důvodem: „jak lze [strážce] vyvésti na světlo...? Která by to tedy byla, Glaukóne, nauka, jež by táhla duši od proměnného dění ke jsoucnu?“ (*Resp.* 521c–d). Musí to být něco, co je užitečné i v každodenním praktickém životě, aby byli strážci ochotni se touto cestou vydat. Bude to něco „z těch činitelů, které pronikají všemi [obory]“ (*Resp.* 522b), tj. „to společné, čeho užívají všechna umění (*technai*) i všechno myšlení (*dianoiai*) a vědění (*epistēmai*) – čemu se také každý musí především učit (*manthanein*)“ (*Resp.* 522c), totiž „znalosti čísel a počtů“ (*arithmos te kai logismos*, *Resp.* 522c), tedy „aby dovedl počítati a vyznal se v číslech [...] má-li vůbec býti člověkem.“ (*Resp.* 522e)

Strážci, tedy vzdělanci, kteří mají v ideální obci vládnout, by však neužívali těchto znalostí správně, říká

2 Pokud není uvedeno jinak, cituji české překlady F. Novotného.

Sókratés, kdyby se domnívali, že se hodí jen „pro kupování a prodávání“, jako je používají „kupci nebo kramáři“ (Resp. 525c). Toto každodenní užívání matematiky je samozřejmě důležité, ale hlavním účelem matematických studií vzdělců je „usnadnění obratu duše samé od proměnného dění ku pravdě a jsoucnu“ (Resp. 525c). Pro kupčení a podobné praktické záležitosti „by jistě stačila jen malá část měřictví a počtů; ale jest třeba jeho větší a dále jdoucí díl, má-li snad nějaký význam pro onen náš cíl, pro to, aby usnadnil spatřiti ideu dobra“ (Resp. 526e).

Ale vraťme se k podobenství o úsečce. Nižší část inteligibilní oblasti obsahuje předměty geometrie, aritmetiky a ostatních exaktních deduktivních věd, zatímco v druhé se nacházejí opravdové ideje. Rozdíl mezi těmito dvěma oblastmi je ve způsobu, jakým duše v každé z nich postupuje. V oboru matematickém vychází z hypotéz, které bere za axiomy a vyvozuje z nich logické důsledky. Sókratés nazývá tuto proceduru *dianoia*, vyvozování. Ale s tímto vyvozováním je problém. Matematici

„[...] předpokládají při každém postupu liché a sudé, tvary, trojí druh úhlů a jiné věci s tím příbuzné; myslí si, že tyto pojmy znají, učiní si je předpoklady a nepokládají již dále za potřebno je dokazovati ani sobě, ani jiným, jako by šlo o věci každému jasné, nýbrž počínajíce od nich, probírají hned věci další a nakonec přicházejí

rovnou k tomu, co si byli učinili cílem svého zkoumání.“ (Resp. 510c)

Dokud duše setrvává v této části úsečky, „nemůže vystoupiti výše nad ty předpoklady“ (Resp. 511a), nemůže si být jista, že její hypotézy jsou opravdovými *axiomy*, tj. že opravdu *stojí za to*, aby byly užívány jako principy pro dedukci.

V nejvyšší části úsečky postupuje duše úplně jinak než pomocí dedukce. Sókratés říká:

„[...] Druhým tedy úsekem pomyslného oboru rozuměj, že myslím to, co chápe (*haptetai*) rozum (*logos*) sám pomocí dialektiky, maje své předpoklady (*hypotheseis*) ne za počátky, nýbrž za předpoklady v pravém smyslu, jako za výstupky (*hypobaseis*) a východiště (*hormas*), aby došel až po to, co jest bez předpokladů, k počátku všeho (*epi tén tou pantos archén*), a pak aby chopě se toho (*hapsamenos autés*) zase nazpět sestupoval až ke konci, drže se (*echomenos*) toho, co s tím souvisí (*tón ekeinés archés echomenón*), neužívaje přitom ku pomoci docela žádného jevu smyslového, nýbrž idejí samých o sobě a jejich vztahů, a tak končil v ideji.“ (Resp. 511b–c)

Výsledkem tohoto postupu je právě vědění, *epistémé*. Dialektický postup je zde připodobněn horolezeckému výstupu – patrně ven z jakési jeskyně, o které bude řeč až o stránku dál, na začátku 7. knihy. Podobenství je umožněno významovou a tvarovou

podobností slov *hypothesis* = předpoklad a *hypobasis* = výstupek, kterého je možno se při výstupu chytit, opěrka pod nohu. Zdánlivé, nedostatečně pevné výstupky, které výstup neumožňují, se vydrolují a padají do propasti = nevhodné hypotézy jsou při dialektickém zkoumání, v sókratovském rozhovoru (*elenchos*) odstraňovány. Jestliže to, od čeho se při zkoumání vyšlo, a celá významová souvislost, která umožnila vystoupat až k něčemu, co duše bezprostředně nahlíží (*noei*) okem (*nús*) svého rozumu (*logos*), znamená to, že použité hypotézy byly *dobré*, a celá významová souvislost je tedy zakotvena v dobru. To, od čeho jsme vyšli jako od hypotézy, získalo status ideje. A znovu zopakujme: nebylo toho dosaženo deduktivním důkazem, nýbrž pomocí dialektiky.

Pasáž o přechodu od matematiky k dialektice v 7. knize na začátku pasáže *Resp.* 533c je třeba chápat v souvislosti s pasáží právě citovanou. I zde vede cesta z oblasti věcí smyslových vzhůru k oblasti idejí skrze oblast vědy, jmenovitě skrze oblast matematiky. Říká se zde téměř totéž jako na místě *Resp.* 510c. A právě tady bychom očekávali, že bude naznačeno, jak matematika přivádí k dialektice. Když si však pasáž přečteme, nabudeme spíše dojmu, že matematika je něčeho takového naprosto neschopna:

„[...] co pak se týče zbývajících [oborů poznání], o kterých jsme pravili, že se poněkud dotýkají [opravdového, neměnného] jsoucna, geometrie

a věd s ní souvisejících, vidíme, jak se jim jenom ve snu cosi zdá o jsoucnu, ve skutečnosti však nejsou schopny ho spatřiti, dokud *nechávají nedotčeny stát předpoklady* [zvýraznil ICH], kterých užívají, nemohouce jich vědecky odůvodniti (*logon didonai*). Neboť komu jest počátkem to, čeho nezná, a konec i části střední má spleteny z toho, čeho nezná, jak by bylo možno, aby soulad takových složek stal se kdy věděním?

Nijak, odpověděl [Glaukón].

Nuže, děl jsem, jediné dialektická metoda *odklizujíc předpoklady* [zvýraznil ICH] bere se touto cestou k samému počátku, *aby byl upevněn* [zvýraznil ICH] (... *hé dialektiké methodos moné tauté poreuetai, tas hypotheseis anairousa, ep'autén tén archén, hina bebaiósétai*); ona jemně táhne za sebou duševní zrak zabořený v pravém slova smyslu do jakéhosi barbarského bahna (*en borboró barbarikó*) a vyvádí jej vzhůru užívajíc pomoci a spoluvůdcovství těch oborů, o kterých jsme vyložili.“ (*Resp.* 533c–d)

Matematika je zde charakterizována jako činnost, která se sice „poněkud“ jsoucna dotýká, tj. má co dělat např. s ideálními geometrickými útvary, ale nechává nedotčeny stát předpoklady, z kterých při svém postupu vychází jako z počátků, z nichž vyvozuje své poznatky. V řeckém textu se doslova říká, že tyto hypotézy „nechává nepohnuty“ (*akinétús eósi*), že s nimi neprovádí žádný myšlenkový pohyb, který by umožnil rozhodnout

o tom, zda jsou tyto hypotézy opravdu platné („komu jest počátkem to, čeho nezná“). Různé hypotézy se pak při vyvozování kombinují („konec i části střední má [matematika] spleteny z toho, čeho nezná“), a protože jsou to pořád jen nejisté hypotézy, není možné, „aby soulad takových složek stal se kdy věděním“.

Jestliže nyní Sókratés řekne, že dialektika *odklizuje* (*anairúsa*) předpoklady, které matematika a vědy s ní související *nechávací nedotčeny stát*, vypadá to podle další části věty, jako by právě ony byly tím „barbarským bahnem“, z kterého je zapotřebí duši vytáhnout, aby mohla popatřit na sám počátek, tedy patrně na ideu dobra. S tím je ovšem ve frapantním rozporu to, co se praví v poslední části téže věty. Jak mohou dialektice při vytahování duše z bahna pomoci „obory, o kterých jsme vyložili“, totiž právě matematika a vědy s ní související, když právě ony jsou tím těžkým, stojatým, nehybným bahnem, protože – znovu zopakujeme – *nechávací stát* své hypotézy a dialektika je musí *odklízet*.

Domnívám se, že problém je v tomto odklizení. Řecký text zní:

„[...] *hé dialektiké methodos moné tauté poreuetai, tas hypotheseis anairúsa, ep'autén tén archén, hina bebaiósétai* [...]“ (Resp. 533c)

Aby nebyla narušena rétorická souvislost výkladu, musí tato Sókratova replika vybit napětí, které se nahromadilo v předchozím výkladu,

kde velevážená věda matematická byla předvedena jako něco, co žádné vědění neobsahuje. „Odstraněním hypotéz“ se sice napětí vybije, ale důstojnost matematiky se, jak jsme viděli, nezachrání. Domnívám se, že ono napětí je možno vybit jinak, a to tak, že se zároveň naznačí, jak matematika přivádí k dialektice: matematika si vynucuje přechod k dialektice jako k disciplíně, která už nebude matematická, ale bude si vědět rady s matematickými hypotézami. Navrhuji proto přeložit větu takto:

„[...] jedině dialektická metoda **znovu zdvihajíc** předpoklady (*tas hypotheseis anairúsa*) [tj. znovu uvádějíc do pohybu, činíc předmětem zkoumání hypotézy, které *dianoia* nechává nedotčeny] bere se [**s nimi**] touto cestou k samému počátku, **aby se dosáhlo [jejich] upevnění** (*hina bebaiósétai* – lépe: *hina bebaiósóntai*) [...]“ (Resp. 533c).

Tím, že dialektika nebude hned na začátku své činnosti odklízovat matematické hypotézy z cesty, nýbrž poučena matematikou o jejich smyslu ujme se jich a bude se je snažit opravdu poznat, zachrání pro matematiku status vědění.

Zde mám za to, že je třeba explicitně doplnit něco, co Sókratés neříká, ale silně naznačuje mezi řádky: podobným způsobem jako nás některé situace v oblasti věcí smyslových nutí počítat, tedy přecházet do oblasti předmětností matematických a užívat

vyvozování (*dianoia*), abychom smyslovým věcem porozuměli a zvládali je, tak nás *dianoia*, když tedy není s to vydat počet o pravdivosti svých hypotéz, nutí postupovat vzhůru do oblasti dialektiky.

Můj návrh se tedy od překladu Františka Novotného liší ve dvou místech. První se týká chápání a překladu participia *anairúsa*, druhé problematizuje předmět slovesa *bebaiósétai*.

Participium *anairúsa* je odvozeno od slovesa *anaireó*. Jak slovník Lepařův, tak Liddle & Scott uvádějí, že jeho první a základní význam je „zvedat“. To je ovšem také etymologický význam složeniny vytvořené ze základu *haireó* a předpony *ana*. Až teprve druhý význam tohoto slova je „odstranit“, což je celkem pochopitelné, neboť chci-li něco odstranit, musím to napřed zvednout. Překlad, který navrhuji, tedy není v rozporu se slovníkovým významem.

Pokud jde o výraz *hina bebaiósétai*, nedovedu pochopit, proč by mělo být úkolem dialektiky „upevňovat počátek“. Proč by bylo zapotřebí upevňovat počátek, tedy ideu dobra, která je přece právě to jediné nejpevnější? Upevňovat ji by přece znamenalo dedukovat ji z něčeho ještě pevnějšího – ale nic takového přece už Platón nemá k dispozici.

Zatímco Novotného překlad *anairin* jako „odstranit“ se zdá být ve shodě se všemi moderními překlady, druhé problematické místo je překládáno různě. Z téhož důvodu jako Novotného musíme odmítnout i Jowetta,

který nejenže odstraňuje hypotézy, nýbrž podobně jako Novotný upevňuje „základ dialektiky“, tedy ideu dobra:

Then dialectic, and dialectic alone, goes directly to the first principle and is the only science which *does away with* hypotheses *in order to make her ground secure* [...]³ – Dialektika a pouze dialektika postupuje přímo k prvnímu počátku a je jedinou vědou, která odstraňuje hypotézy, aby upevnila svůj základ.

Rovněž standardní překlady do němčiny odstraňují hypotézy a upevňují počátek:

Also das dialektische Verfahren allein [...] schreitet auf diesem Wege, die Voraussetzungen aufhebend, zum Anfange selbst, um ihn fest zustellen [...]⁴ – Dialektická metoda tedy jediná kráčí touto cestou, odstraňující hypotézy, k samému počátku, aby ho upevnila.

Nebo:

[...] das wissenschaftliche Verfahren der Dialektik allein steigt, unter Aufhebung der anfänglich aufgestellten Voraussetzungen, zum Urgrunde, damit er dann unerschütterlich feststeht [...]⁵ – Vědecká metoda dialektiky

3 Překlad Paula Shoreyho citován z Platón 1996.

4 Platón 1881, s. 127.

5 Platón 1940, s. 277.

jediná stoupá, odstraňujíc předpoklady na začátku přijaté, k prazákladu, aby stál neochvějně pevný.

Pokud jde o druhé místo, existují překlady, které se upevňování počátku vyhýbají, jako například Richard Robinson:

[...] the dialectical method alone proceeds in this way, destroying the hypotheses, to the very beginning, in order to obtain confirmation.⁶

Zdá se, že Robinson chce odstraňováním hypotéz pomoci upevnit dialektickou metodu. Podobně činí ve svém slavném latinském překladu z 15. století Marsilio Ficino:

Dialectica vero sola, sublatis⁷ suppositionibus omnibus, ad ipsum principium ut compertum habeat, pergit [...] – Dialektika opravdu jediná, odstraňujíc všechny hypotézy, postupuje k samému počátku, aby měla pevnost.

Naproti tomu C. E. Ch. Schneider, pozdější editor Ficinova překladu, tuto osudnou větu úplně předělal. Hypotézy neodstraňuje, nýbrž přivádí je k počátku, což by snad souhlasilo s mou hypotézou. Nejasné u něho zůstává, čemu je dodávána pevnost:

*Sola disserendi ratio [i.e., dialectica] hac via procedit, suppositiones ad ipsum principium extollens,⁸ ut firmas reddat [...]*⁹ – Jedině rozlišovací rozum, tj. dialektika, postupuje takovou cestou, že hypotézy vyzvedá k samému počátku, aby dodala pevnost.

Nejstarší dostupná interpretace tohoto sporného místa je v komentáři k *Ústavě*, který napsal Proklos. Ten převyprávěl Platónův text takto:

[...] *moné de dialektiké ep'autén hormómené tén archén anairei tas hypotheseis, heós an heuré tén mé hútós úsan archén hós hypothesin, alla'ontós anhypotheton [...]*¹⁰ – Jediná dialektika, spěchajíc za samým počátkem, odstraňuje hypotézy tak dlouho, dokud nenajde počátek, který není něčím na způsob hypotézy, nýbrž který je skutečně nepodmíněný.

Problém s upevňováním obešel – spěchá k nepodmíněnému počátku. Pokud jde o odstraňování hypotéz, nestará se o rétorickou návaznost věty na předchozí úvahu o nedostačivosti matematiky, nýbrž myslí si, že Sókratés zde přímo přechází k popisu dialektické metody.

Nejzajímavější a pro mou hypotézu poněkud svědčící je James Adam, který sice rovněž nakonec odstraňuje

6 Robinson 1970, s. 160.

7 Sublatio – 1) Erhebung, Aufschlag im Takte; 2) Aufhebung, Vernichtung; Sublatus – part. perf. pass od tollo – überhebend, hochfahrend, stolz; Tollo – heben, aufheben 1) in die Höhe; 2) wegnehmen, entfernen, vernichten.

8 Extollo – herausnehmen, in die Höhe heben, aufrichten, emporrichten; význam „odstraňovat“ je zde patrně předponou ex úplně potlačen.

9 Platón 1877, s. 137.

10 In Plat. Rep., 1.283.8–11.

hypotézy, ale ve svém standardním vydání Platónovy *Ústavy* nás informuje, že i když ve všech rukopisech čteme *anairúsa*, někteří editoři – zprvu včetně Adama samého – opravovali toto slovo a nahrazovali je slovy *anagúsa*, *anaferúsa* či *aniúsa*, která všechna znamenají „vést vzhůru“, „zvedat“, nemají však druhý význam „odstraňovat“. Nicméně Adam nakonec píše: „Další zkoumání Platónovy ‚hypotetické metody‘ mne přesvědčilo, že znění a interpunkce pařížského rukopisu A je správné.“¹¹ Pokud jde o slovo *anairúsa*, nedomnívám se, že by je bylo třeba v řeckém textu nahrazovat. Prostě si zde podržuje svůj první význam. Je ovšem pravda, co říká Adam ve výše zmíněném komentáři o slovesu *anaireó*, že totiž „toto slovo je často užíváno ve spojitosti s eleatskou dialektikou, kterou Platón dále rozvíjí, když provádí svou analýzu založenou na hypotéze.“¹² Zajisté. Odstraňováním, či přímo rozbíjením hypotéz se zde míní to, že Sókratés v rozhovoru s partnerem zkoumá přijatou hypotézu a vyvozuje z ní důsledky, které nakonec vedou k aporii. Takovou hypotézu je pak třeba opustit. Musí být tedy odstraněna. Ale o to zde, jak jsem se snažil ukázat, ještě nejde.

11 „Further investigation into Plato’s ‘hypothetical method’ has now convinced me that the reading and punctuation of Paris A represent the truth.” (Adam 1902, s. 191)

12 „The word is often used in connexion with the Eleatic dialectic of which Plato’s *hē ex hypotheseōs analysis* is a development.” (Adam 1902, s. 191)

Vidíme tedy, že zde opravdu byly pokusy porozumět onomu místu jako návodu zvednout hypotézy a vést je k ideji dobra, upevnit je, aby byly dobré, tj. pokusy vyhnout se „nutnosti“ překládat ono místo jako „odstraňování hypotéz“.

Ze žádného z překladů nepřevzeme tedy „odstraňování hypotéz“. Z Robinsonova překladu přebíráme pouze vtipně vyřešený překlad konce věty (*hina bebaiōsētai* – in order to obtain confirmation – aby se dosáhlo upevnění), který nechává do jisté míry otevřeno, co má být upevněno, a tuto elipsu, kterou jsme snad oprávněni vidět i v Platónově textu, doplňujeme v hranatých závorkách (jejich – tj. hypotéz). Myslím, že s neosobním *hina bebaiósētai* – „aby se dosáhlo upevnění“, je moje interpretace kompatibilní, i když by jistě bylo příjemnější, kdyby v řeckých rukopisech byl plurál: *hina bebaiósontai*.

Teprve v takovéto interpretaci dává také smysl to, co je psáno dále (*Resp.* 533d). Jestliže jedinou cestou, jak zajistit deduktivním vědám vědeckost, je dialektika, pak je jasné, že jich bude při tomto zajišťování zapotřebí. Bez jejich „pomoci a spoluvůdcovství“ se dialektika neobejde. Jejím úkolem je, jak jsme řekli, znovu rozhýbávat hypotézy, které matematika nechala nedotčeny stát, a jít s nimi směrem ke skutečnému počátku (*poreuetai ep’ autén tén archén*), aby – pokud si to zaslouží – bylo dosaženo jejich upevnění. Tento postup, který byl ve výše citované pasáži (*Resp.* 511b–c) připodobněn vydrápávání se

z jeskyně, je zde vykreslen jako zachraňování tonoucího z bahnitého močálu. Jestliže při interpretaci oné pasáže jsme ke konci doplnili, že je třeba „vystoupat až k něčemu, co duše bezprostředně nahlíží (*noei*) okem (*nús*) svého rozumu (*logos*)“, říká se to zde, na místě *Resp.* 533d, doslovně: dialektika zde „jemně táhne za sebou duševní zrak zabořený v pravém slova smyslu do jakéhosi barbarského bahna a vyvádí jej vzhůru“.

Barbarským bahnem – Platón si neodpustí zvukomalebnou ozdobu *en borboró barbarikó* – se zde myslí naivní (= nevzdělané, barbarské) užívání vselijakých libovolných, nijak nekontrolovaných hypotéz k vyvozování domněle vědeckých poznatků. Bylo zvykem, jak čteme, nazývat tyto obory vědami, ale pokud jejich principy zůstávají hypotézami a ještě nejsou upevněny dialektikou, „potřebují jiného jména, silnějšího než mínění, slabšího však než věda“ (*Resp.* 533d). A uvědomme si ještě jednou: jak by dialektika mohla poskytnout tuto pomoc a za spoluvůdcovství těchto „věd“ upevnit jejich hypotézy, pokud si to zaslouží (*axioó*), kdyby je všechny šmahem hned na začátku dialektického zkoumání odstranila? Odstraňovat je přece zapotřebí pouze ty hypotézy, které se v dialektickém zkoumání neosvědčí, které dialektickou zkoušku (*exetasis*, *elenchos*) nevydrží.

Je tedy zřejmé, že v pasáži *Resp.* 533c–e má Sókratés stále ještě na mysli třetí část úsečky a její epistemický status, a to v porovnání s dialektikou.

Teprve po další replice (534a), v níž sumarizuje obsah podobenství o úsečce, názvy jejích segmentů a příslušných předmětů, zobecňuje to, co bylo naznačeno v souvislosti s matematikou:

„Tedy také nazýváš dialektikem toho, kdo při každé věci postihuje důvodný smysl její jsoucnosti (*ton logon hekastú lambanonta tés úsias*)? A o tom, kdo to nedovede, řekneš, že nemá o té věci rozumového vědění (*nús*)?“ (*Resp.* 534b)

Potvrzuje se zde tedy, co bylo naznačeno již v uvedeném podobenství o horolezectví (*Resp.* 511b–c) a v podobenství o bahnu (*Resp.* 533d): *logon lambanein* nebo *logon didonai* znamená podat definici, nýbrž srozumitelně formulovat to, co bylo bezprostředně nahlédnuto jako samo-zřejmé, jako bez dalšího pravdivé. Toto dialektické úsilí cílicí za dobrem je ovšem velmi těžký a urputný zápas. Je to však bitva, kvůli které jediné stojí za to žít, či lépe, která jediná je opravdovým bdělým životem:

„Nuže tedy, i s dobrem je tomu právě tak; kdokoli by nedovedl ideu dobra ode všeho ostatního úsudkem odloučiti (*afelón < afaireó*) a vymeziti (*diorisasthai tó logó*) a neuměl jako v bitvě raziti si cestu všemi námitkami (*elenchón*), snaže se vésti důkazy nikoli na základě zdání, nýbrž podle skutečnosti (*kat'úsian elenchein*), a takto se pohybovati v celém tomto prostředí pevným soudem (*aptóti tó*

logó), o takovém člověku jistě řekneš, že nezná ani dobra samého o sobě, ani žádného jiného dobra, nýbrž dosahuje-li vůbec nějakého jeho obrazu, že ho dosahuje míněním, a ne věděním, že tráví tento nynější život ve snách a v dřímotě, a dříve, než se zde probudí, že přijde do Hádu a usne nadobro.“ (*Resp.* 534b–c) _____

ZKRATKY

Platón

Phaedr. *Phaedrus*
Resp. *Respublica*

Proklos

In Plat. Rep. *In Platonis Rem publicam*
commentarii

BIBLIOGRAFIE

- Adam, J. (ed.) (1902). *The Republic of Plato*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kůrka, P., Matoušek, A., Velický, B. (2011). *Spor o matematizaci světa*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- Platón (1877). *Platonis opera* (eds. C. E. Ch. Schneider, J. Hunziker). Paris: Editore Ambrosio Firmin Didot.
- Platón (1881). *Platons Staat: Griechisch und Deutsch mit kritischen und erklärenden Anmerkungen*. Leipzig: Engelmann.
- Platón (1940). *Sämtliche Werke / 2* (přel. E. Loewenthal). Berlin: Lambert Schneider.
- Platón (1996). *The collected dialogues of Plato, including the letters* (eds. E. Hamilton, H. Cairns). Princeton: Princeton University Press.
- Robinson, R. (1970). *Plato's Earlier Dialectic*. Vyd. 2. Oxford: Clarendon Press.